

УДК 94(470)[355.082:355.123] «1914/1918»

**ТКАЧУК П.П.,
ЛОЗИНСЬКИЙ А.Ф.**

УКРАЇНСЬКІ ПОЛКОВОДЦІ НА ЧОЛІ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Пропоноване дослідження стосується з'ясування ролі офіцерів-українців – полководців сухопутних військ збройних сил Російської імперії під час бойових дій на фронтах Першої світової війни (1914–1918 рр.). Цей відносно короткий у хронологічному відношенні період насичений зразками мужності і героїзму офіцерів-українців. Визначено особливості їх діяльності в ході бойових дій між російською та австро-німецькою арміями. Підкреслено значення бойового досвіду полководців для військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів українських збройних сил.

Ключові слова: офіцери-українці, полководці, Перша світова війна, сухопутні війська збройних сил Російської імперії, бойові дії на фронтах війни, внесок офіцерів-українців у ході війни, зразки мужності і героїзму української військової еліти.

Постановка проблеми та її актуальність. Розкриття і характеристика ролі офіцерів-полководців українського походження на чолі сухопутних військ збройних сил Російської імперії має важливе значення при вивченні історії України та військової історії провідних європейських держав в період Першої світової війни (1914 – 1918 рр.). Ці питання довгий час подавались у спрощеному, спотвореному вигляді радянською ідеологією і фальсифікуються ще й сьогодні російськими шовіністичними елементами. Сучасний український історик В. Сергійчук зауважує, що «десять років Україна не могла нічого знати про своїх справжніх синів з вірного їй старшинського корпусу».

Ткачук Павло Петрович, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч освіти України, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Лозинський Андрій Федорович, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів.

© Ткачук П.П., Лозинський А. Ф., 2017

Тоталітарна більшовицька система робила все для того, аби не тільки викреслити з історичної пам'яті народу їхні імена, а й затаврувати їх, як нібито зрадників своєї нації» [29, с. 255].

Українці-полководці на фронтах Першої світової війни зіграли одну з найбільш важливих ролей, адже саме вони не раз вирішували долю в численних битвах. Приймаючи часто нестандартні рішення, офіцери-українці змушували війська противника бігти з полів бою, сприяли тому, що фронтові баталії закінчувалися незначними людськими втратами. Тогочасний російський дослідник військової історії Павло Бурський наголошував, що «на війні завжди, в усі часи, головне значення набуває моральний дух військ, який перебуває в безпосередній залежності до віку нації, що яскраво підкреслює історія воєнного мистецтва з найдавніших часів до сучасності» [9, с. 6]. Слід зазначити, що офіцери сухопутних військ завжди вважалися основою регулярної армії, адже це є особлива соціальна група військово-службовців-професіоналів, які складають найбільш ефективну частину кадрового забезпечення збройних сил будь-якої держави [11, с. 257]. Події Першої світової війни засвідчили високий моральний дух і вмінні тактичні й стратегічні дії українців-полководців у військових битвах, які не підлягають жодному сумніву.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сьогодні окремі аспекти досліджуваної теми знайшли певне відображення у вітчизняних і зарубіжних біографічних довідниках, мемуаристиці, узагальнюючих й вузькопрофільних публікаціях з проблем історії Першої світової війни та низки подій, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українців у 1917–1921 рр. [21; 23; 29; 33; 37; 18; 32; 17; 26; 8]. Історію сухопутних військ у часи національно-визвольних змагань в Україні ґрунтовно дослідив львівський історик П.П. Ткачук [38]. Проте, окремого дослідження щодо ролі офіцерів-українців на чолі сухопутних військ збройних сил Російської імперії в роки Першої світової війни немає.

Мета та завдання дослідження. Враховуючи недостатність дослідження даної проблеми, у пропонованій статті

передбачено детальніше розкрити роль і значення офіцерів-полководців українського походження найчисленнішого самостійного виду збройних сил Російської імперії – сухопутних військ під час бойових дій на фронтах Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагоме місце в російській армії займали офіцери-українці, які очолювали піхотні війська. Так, полковник *Володимир Бродовський* (1880–? р., родом з Літинського повіту Подільської губернії) під час війни виконував обов'язки командира 313-го піхотного Балашовського полку на Південно-Західному фронті. З 1918 р. служив у Військовому міністерстві Української Держави [33, с. 61]. Майже з перших днів війни на фронті воював підполковник *Михайло Крат* (1892–1979 рр., родом з Гадяча на Полтавщині), який служив командиром 93-го піхотного Іркутського полку (Петербурзький військовий округ). У вересні 1914 р. був поранений, а через два місяці – в листопаді відзначився в бою під Лодзем (Польща), де отримав три кульових поранення. Після госпіталю, весною 1915 р., повернувся в полк. Влітку 1917 р. був одним з ініціаторів формування українських військових частин у складі російської армії, згодом перейшов служити до збройних сил УНР [23, с. 116–117]. На початковому етапі війни командиром 5-ої роти 133-го піхотного Сімферопольського полку (Одеський військовий округ) був капітан *Володимир Абаза* (1873–? р., родом з Катеринославської губернії). У квітні 1915 р. став командиром 1-го батальйону цього полку, а наприкінці серпня потрапив до австрійського полону. Перебуваючи у полоні, був підвищений до звання підполковника. У січні 1918 р. перейшов служити до збройних формувань УНР [33, с. 10]. Капітан *Олександр Удовиченко* (Удовидченко; 1887–1975 рр., народився у Харкові) командував 129-им Бессарабським піхотним полком, був начальником штабу 21-ої піхотної дивізії 3-го Кавказького армійського корпусу. Влітку 1917 р. став головою української ради 3-го Кавказького армійського корпусу на Західному фронті. Згодом перейшов служити

до Армії УНР [19]. Капітан *Петро Бордоніс* (1893–? р., родом з Борзненського повіту Чернігівської губернії) командував ротою 222-го піхотного Краснінського полку. Весною 1917 р. був одним з організаторів українського військового гуртка в 56-ій піхотній дивізії на Південно-Західному фронті, згодом командир куреня військ Центральної Ради [1, арк. 34–55]. Капітан *Павло Шандрук* (1889–1979 рр., родом з Кременецького повіту Волинської губернії) брав участь у бойових діях як командир батальйону та помічник командира 70-го Рязького піхотного полку, командир батальйону 232-го запасного піхотного полку на Південно-Західному фронті. Був отруєний газами. У 1917–1920 рр. перебував в Армії УНР [6] та ін.

У бойових діях на фронтах війни відзначились ряд офіцерів-українців, в майбутньому відомих воєначальників періоду національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. Так, полковник *Микола Капустянський* (1879–1969 рр., родом з Катеринославщини) перебував на Західному і Південно-Західному фронтах, обіймаючи посади штабного офіцера 5-ої стрілецької бригади, 21-го та 3-го армійських корпусів, начальника штабу 173-ої та 171-ої піхотних дивізій. Влітку 1917 р. перейшов до 34-го армійського корпусу генерала Павла Скоропадського, де став одним з ініціаторів формування українських військових частин у складі російської армії [22]. Полковник *Василь Сварика* (1875–1965 рр., родом із Роменського повіту Полтавської губернії) командував 5-ою батареєю та 2-им дивізіоном 42-ої артилерійської бригади на Південно-Західному і Західному фронтах. Весною 1917 р. був отруєний газами. З 1918 р. командир гарматного полку Армії Української Держави, згодом начальник Головного артилерійського управління Військового міністерства УНР [33, с. 390–391]. Підполковник *Євген Мишковський* (Мишківський, Мешковський; 1882–1920 рр., народився у Києві) брав участь у бойових діях на Південно-Західному фронті, перебуваючи на посадах штабного офіцера в 12-ій Сибірській та 1-ій Фінляндській стрілецьких дивізіях, 105-ій піхотній дивізії, 32-му армійському корпусі, згодом стає начальником служби зв'язку штабу 11-ої російської

армії, начальником штабів 105-ої піхотної і 1-ої Туркестанської стрілецької (розквартированої на Волині) дивізій [25]. Капітан *Микола Удовиченко* (1885–1935 рр., народився у Харкові) в 1914–1915 рр. брав участь у бойових діях як командир роти та батальйону 129-го піхотного Бессарабського полку. У 1916 р. служить в штабі головнокомандувача Південно-Західного фронту, у подальшому – начальник топографічного відділу штабу цього ж фронту. З червня 1917 р. член Українського генерального військового комітету Центральної Ради [16, с. 897]. Капітан *Петро Болбочан* (1883–1919 рр., родом з Хотинського повіту Бессарабської губернії) пройшов бойовий шлях на Південно-Західному фронті у 38-му піхотному Тобольському полку. Весною 1917 р. розпочав організацію українських військових частин у складі російської армії, сформував з добровольців 5-го армійського корпусу Південно-Західного фронту 1-ий Український полк імені Богдана Хмельницького та 1-ий Український республіканський піший полк. Учасник придушення січневого (1918 р.) повстання у Києві. В квітні 1918 р., випереджаючи німецькі війська, здійснив переможний похід на Крим у статусі командира Кримської групи Армії УНР, згодом став полковником армії Української Держави, був командувачем Лівобережної групи Армії УНР [31, с. 6–11]. *Марко Безручко* (1883–1944 рр., народився у Великому Токмаку Мелітопольського повіту Таврійської губернії) служив на різних офіцерських посадах у 106-му піхотному Уфімському полку та інших бойових підрозділах на Північно-Західному і Західному фронтах. Був поранений. З 1918 р. – у Генеральному штабі армії Української Держави – згодом в Армії УНР [4]. Поручик (старший лейтенант) *Юрій (Георгій) Тютюнник* (1891–1930 рр., родом із Звенигородського повіту Київської губернії) служив у 6-му Сибірському стрілецькому полку на Південно-Західному фронті. Був двічі поранений. З 1916 р. перебував у 32-му піхотному запасному полку (Сімферополь), де весною-літом 1917 р. сформував Український військовий клуб (1-ий Сімферопольський полк імені гетьмана Петра Дорошенка).

Весною 1918 р. брав участь у роззброєнні більшовицьких частин російської армії, що поверталися з фронту. Згодом став членом Центральної Ради, був одним із командирів Армії УНР, відомим повстанським отаманом вільного козацтва [7] та ін.

Серед інших українських бойових офіцерів слід відзначити: капітана *Володимира Савченка* (1882–1957 рр., народився у Сквирі Київської губернії), який під час війни спочатку командував ротою 70-го Рязького та батальйоном 542-го Лепельського піхотних полків в Білорусі, а згодом обіймав штабні посади у 18-ій і 136-ій піхотних дивізіях на Північному фронті. Влітку 1918 р. перейшов служити до Генерального штабу Української Держави, згодом до Армії УНР [33, с. 380–381]; капітана *Юрія Ластівченка* (1887–1917 рр., родом з Чернігівщини), який воював у складі 42-го піхотного Якутського полку на Південно-Західному фронті. Двічі був поранений. З 1916 р. – курсовий офіцер 2-ої школи підготовки прапорщиків піхоти Південно-Західного фронту у Житомирі. Влітку 1917 р. перейшов служити до військ Центральної Ради [33, с. 237–238]; капітана *Олександра Загородського* (1889–1968 рр., родом з Уманського повіту Київської губернії), який під час бойових дій на Південно-Західному фронті у 1914–1915 рр. отримав три поранення. З осені 1917 р. служить у військах УНР [12, с. 21–22]; поручика *Миколу Шаповала* (у російській армії значився як «Шаповалов»; 1886–1948 рр., родом з Бахмутського повіту Катеринославської губернії), який на фронті командував ротою та батальйоном 28-го піхотного Полоцького полку. Влітку 1915 р. потрапив до німецького полону. У таборі Штральзуд організував гурток з офіцерів-українців, які виявили бажання служити в Легіоні Українських січових стрільців, а після переведення до табору Раштадт у січні 1916 р. сформував з військово-полонених українців загін із 27 осіб (1-ий Запорізький полк імені Т.Г. Шевченка). У 1917 р. цей загін як підрозділ німецької армії перебував на Волині для ведення пропагандистської та розвідувальної роботи. На початку 1918 р. перейшов служити до Армії УНР [3].

Поручик *Микола Аркас* (1880–1938 рр., народився у Миколаєві), на початку війни був мобілізований до 8-го гусарського Лубенського полку, згодом переведений до Чеченського кінного полку Окремої Кавказької Туземної дивізії. Влітку 1917 р. він очолює 7-ий кінний ескадрон на Південно-Західному фронті, який у грудні був українізований та перетворений на Полтавську партизанську кінну сотню. У подальшому служив у складі військ Центральної Ради, Армії Української Держави, Армії УНР [34]; поручик *Івана Ремболович* (Ремболович; 1897–1950 рр., народився у Городні Чернігівської губернії), учасника українізації частин російської армії на Південно-Західному фронті, за що був заарештований. Перебував у в'язниці 5-ої піхотної дивізії (Житомир), з якої вдалося втекти. У 1917 р. очолює Чернігівський відділ Українського вільного козацтва [14]; старший унтер-офіцер (сержант) *Леонід Ступницький* (1891–1944 рр., родом з Попільнянського повіту на Житомирщині), який служив у 8-му та 12-му запасних уланських батальйонах, влітку 1916 р. тимчасово виконував обов'язки командира роти 12-го запасного уланського батальйону на Південно-Західному фронті, згодом перейшов служити до Армії УНР [35]; прапорщик *Іларіон Завгородній* (Загородній; 1897–1923 рр., родом з Чигиринського повіту Київської губернії), який до січня 1917 р. служив у кінній розвідці 241-го Пензенського та 32-го Сибірського піхотних полків на Південно-Західному фронті. Був отруєний газами. Весною 1917 р. перейшов служити до війська Центральної Ради, згодом стає отаманом Холодного Яру [15] та ін.

Більшість українських офіцерів за проявлені мужність і героїзм на фронтах Першої світової війни були удостоєні вищих військових нагород. Однією з найпочесніших вважалась Золота зброя «За хоробрість» (нагородна зброя в Російській імперії, прирівняна до статусу державного ордена). Нагородження холодною Золотою зброєю (шпагою, кортиком, шаблею) відбувалося на знак особливих відзнак та за виявлену особисту хоробрість і самовідданість. Генерали нагороджувалися Золотою зброєю з діамантами. З 1913 р. Золота зброя «За хоробрість» офіційно називалася

Георгієвською зброєю і вважалася однією з відзнак ордена Святого Георгія. У роки війни Георгієвською зброєю нагороджено близько шести тисяч офіцерів російської імператорської армії [13], серед яких була значна кількість українців. Зокрема, полковник *Олексій Кириєнко* (1875–1919 рр., народився, ймовірно, у Києві) за бойові заслуги оперативного командування на фронтах 48-им Одеським і 400-им Хортицьким піхотними полками був удостоєний ордена Святого Владіміра та Георгієвської зброї [33, с. 198]. Полковник *Михайло Омелянович-Павленко* (1878–1952 рр., народився на Кавказі, за різними даними, у Тифлісі чи Баку, батько – українець родом з Катеринославщини), будучи командиром роти лейб-гвардії Волинського полку, відзначився в боях за Лодзь-Торунь (Польща) на початку листопада 1914 р., коли багнетною атакою проти німців врятував дивізію від оточення, отримавши при цьому важке поранення. За цей бій удостоєний ордена Святого Георгія. У 1915–1916 рр. – комендант штабу 2-го Гвардійського корпусу на Південно-Західному фронті, а в 1917 р. – командир лейб-гвардії Гренадерського полку [26, с. 8 – 21]. Підполковник *Дмитро Абриньба* (1885 – 1918 рр., родом з Миргородського повіту Полтавської губернії) пройшов бойовий шлях від рядового офіцера 36-го піхотного Орловського полку до начальника штабу 169-ої піхотної дивізії на Південно-Західному фронті. Осінню 1917 р. очолював 209-ий піхотний Богородський полк. Був двічі поранений. Нагороджений усіма орденами Святого Володимира, орденом Святого Георгія та Георгієвською зброєю [10]. Начальник штабу 9-ої піхотної дивізії підполковник *Яків Величковський* (1874–? р., народився у Новгород-Сіверському на Чернігівщині) за відвагу у березні 1915 р. нагороджений Георгієвською зброєю [2, арк. 48зв. – 49]. Підполковник *Валентин Трутенко* (1881–1953 рр., народився у Липовці Подільської губернії) командував 175-им піхотним Батурицьким полком на Північному фронті. За бойові заслуги нагороджений Георгієвською зброєю [1, арк. 93а]. Відважно проявив себе на Північно-Західному фронті підполковник *Володимир Сальський* (1885 – 1940 рр., народився в

Острозі Волинської губернії). В одному з боїв йому довелося виконувати обов'язки командира 33-ої Київської піхотної дивізії замість генерала, який розгубився у важкій стратегічній ситуації. У результаті поставлене перед дивізією завдання було виконане. Згодом успішно організовував військову розвідувальну діяльність, про що свідчать нагородження Георгієвською зброєю, всіма орденами Святого Володимира, а також французьким орденом Почесного Легіону. Весною-літом 1917 р. взяв активну участь в українізації російських військових частин на Північному фронті, а у листопаді увійшов до урядової комісії УНР з формування української армії [24]. Поручик *Павло Забаріло* (1889 – 1945 рр., родом з Київщини) за мужність в боях на Південно-Західному фронті нагороджений Георгієвським хрестом (нагородний знак для нижчих офіцерських чинів і солдатів російської імператорської армії за хоробрість, виявлену в бою проти ворога). Влітку 1917 р. перейшов служити до збройних сил УНР [17, с. 5 – 6, 24]. Поручик *Георгій Зажирей* 1892 – ? р., народився на Волині) з перших днів мобілізації служив у 42-му Якутському, 9-му і 20-му Заамурському піхотних полках. У битві під Лисонським лісом (Галичина) був отруений газами. За бойову звитягу, проявлену на Південно-Західному фронті нагороджений орденами Святої Анни, Святого Станіслава та двома Георгієвськими медалями. Весною 1918 р. перейшов служити до армії УНР [8, с. 54]. Поручик *Микола Сціборський* (1898 – 1941 рр., народився у Житомирі) з 1915 р. проходив службу в 1-му лейб-гренадерському Катеринославському полку 1-ої гренадерської дивізії гренадерського корпусу 2-ої російської армії на Західному фронті. В боях був двічі поранений та отруений газами. За бойові заслуги нагороджений орденами Святої Анни, Святого Станіслава та Георгієвським хрестом. Весною 1917 р. активно підтримує процес створення українських військових частин і згодом стає командиром Окремого українського куреня в 1-му лейб-гренадерському полку. У подальшому один із провідних теоретиків українського націоналізму [5]. Підпоручик (лейтенант) *Кость Пестушко* (1898 – 1921 рр., родом з

Єлисаветградського повіту Херсонської губернії) був командиром піхотної роти на Турецькому та Західному фронтах. За хоробрість нагороджений двома Георгієвськими хрестами. У 1918 р. перейшов служити до Армії Української Держави, згодом став Головним отаманом Холодного Яру [20] та ін.

Варто також відзначити й виключну роль генералів-українців в реалізації стратегічних і тактичних завдань військових операцій російського командування на фронтах Першої світової війни. Помітною була діяльність таких полководців, як генерал-лейтенанта *Олександр Рогоза* (Рагоза; 1858 – 1919 рр., родом з Київщини), який вступив у війну на посаді начальника 19-ої піхотної дивізії (Київський військовий округ). У вересні 1914 р. став командиром 25-го армійського корпусу на Південно-Західному фронті. Перебуваючи у складі 4-ої російської армії, відзначився в Галицькій битві (серпень-вересень 1914 р.) – у боях поблизу Любліна (Польща), де його корпус завдав ряд ударів частинам 4-ої австро-угорської армії. Із кінця серпня 1915 р. по листопад 1917 р. командував 4-ою російською армією на Західному та Румунському фронтах. У 1918 р. був військовим міністром гетьманської Української Держави [18, с. 505]. Енергійною, плідною працею та організаторськими здібностями характеризувався генерал-лейтенант *Микола Юнаков* (Юнаків; 1871 – 1931 рр., народився у Чугуєві Харківської губернії в сім'ї російського дворянина, мати – українка), який під час війни був начальником штабів 25-го армійського корпусу та 4-ої російської армії, командувач 7-го армійського корпусу і 8-ої російської армії, що не раз відзначились у бойових операціях на Південно-Західному фронті [28, с. 39–40]. Генерал-лейтенант *Георгій (Юрій) Левицький* (1857 – 1920 рр., походив із Правобережної України) у 1914 – 1915 рр. командував 73-ою піхотною дивізією, брав участь в боях у Східній Пруссії на Північно-Західному фронті. З січня 1916 р. – начальник 126-ої піхотної дивізії на Північному фронті. У 1918 р. перейшов на службу до армії Української Держави, згодом став

військовим агентом УНР [33, с. 241]. Генерал-майор *Микола Архипович* (1869 –? р., народився у Радомишлі Київської губернії) командував 74-им піхотним Ставропольським полком, що брав участь в Галицькій битві (серпень-вересень 1914 р.). У 1915 – 1917 рр. – начальник штабу 39-го армійського корпусу, командир 2-ої бригади 1-ої Заамурської та 1-ої бригади 3-ої Заамурської прикордонних піхотних дивізій, командувач 12-ої Сибірської стрілецької дивізії на Південно-Західному фронті. З осені 1917 р. входив до складу державної комісії з організації української армії Українського генерального військового комітету Центральної Ради [2, арк. 40 зв.– 41]. Генерал-майор *Олександр Осецький* (1873 – 1936 рр., народився у Кременці Волинської губернії) у 1914 – 1916 рр. командував 3-ім Перновським та 6-им Таврицьким бойовими гренадерськими полками. Двічі контужений. У 1917 р. командир бригади 31-ої піхотної дивізії та 2-ої гренадерської дивізії Гренадерського корпусу на Західному фронті. У листопаді 1917 р. разом з капітаном Олександром Удовиченком змушений залишити Гренадерський корпус, оскільки російські солдати-більшовики погрожували їм розправою як керівникам українського військового руху. Наприкінці 1917 р. переходить на службу до Армії УНР, згодом Армії Української Держави [27, с. 114] та ін.

Особливо відзначився на фронтах війни генерал-майор *Яків Гандзюк* (1873 – 1918 рр., родом з Вінницького повіту Подільської губернії), який був командиром батальйону 147-го піхотного полку, командуючим 91-го і 416-го піхотних полків на Південно-Західному фронті, начальником 104-ої піхотної дивізії 34-го армійського корпусу, яку було українізовано. Своїм прикладом він не раз підіймав солдат у бій, проявляв відчайдушну хоробрість, талант полководця, майже безперервно перебував на бойових позиціях, мав численні поранення та контузії. Як писав у своїх спогадах його соратник генерал-лейтенант, князь Віктор Кочубей (1860 – 1923 рр., походив з відомого козацького роду на Полтавщині): «Гандзюк не тільки вважався

найкращим серед командирів піхотних полків, але був дійсно видатним у всіх відношеннях бойовим командиром, в якому вбачалась залізна воля і величезна енергія. ... На його рукаві було вісім золотих нашивок – по одній за кожне поранення. ... На моє запитання, чому він так легкодумно ризикує життям, він відповів, що на війні буває така мить, коли просто необхідно ставити «ва-банк» своє життя, інакше переможцем буде противник» [36]. У багатьох випадках рішуча поведінка командира визначала долю бою. Так, під час наступу на Бережани (Галичина) влітку 1915 р. у найвідповідальніший момент Я. Гандзюк підняв у наступ дивізію, що на певний час завагалась, вихопив шаблю і першим кинувся на австро-німецькі позиції. За мужність та героїзм, виявлені під час бойових дій українського генерала було нагороджено сімома бойовими орденами, Георгієвською зброєю, французькою медаллю «Мілітер» та ін. Влітку 1917 р. Я. Гандзюк переходить на службу до української армії і згодом стає командувачем 1-го Українського корпусу військ Центральної Ради. На початку лютого 1918 р. в Києві потрапляє у більшовицький полон, розстріляний за відмову перейти на службу до Червоної Армії [30, с. 17].

Помітною була роль й інших українських генералів, які брали активну участь у підготовці та здійсненні багатьох наступальних операцій в ході Першої світової війни. Зокрема, за мужність і героїзм, виявлені на фронтах, вищими державними військовими нагородами Російської імперії були відзначені *генерал-лейтенанти*: Олександр Березовський (1867 – 1940 рр., родом з Чернігівщини), Антоній Веселовський (1865 – 1939 рр., походив із Наддніпрянщини), Георгій Вирановський (1867 – 1920 рр., народився в Херсонській губернії), Георгій Мандрика (1869 – 1937 рр., народився у Києві), Павло Скоропадський (1873 – 1945 рр., народився у Вісбадені (Німеччина), гетьман Української Держави у 1918 р.), Леонід Федяй (1859 – ? р., родом з Полтавщини) та ін.; *генерал-майори*: Олександр Безкровний (1866 – 1948 рр., родом з Катеринославщини), Семен Билім-Колосовський (1857 – 1931 рр., родом з Полтавщини),

Борис Бобровський (1868 – ? р., родом з Полтавщини), Микола Бочковський (1859 – 1920 рр., народився в Бессарабській губернії), Гнат Васильченко (1872 – 1920 рр., народився в Ізюмі Харківської губернії), Михайло Волховський (1868 – 1944 рр., народився у Полтаві), Володимир Генбачов (1872 – 1957 рр., народився у Полтаві), Олександр Греков (1875 – 1959 рр., народився в Глухівському повіті Чернігівської губернії), Іван Даценко (1867–1918 рр., походив із Слобожанщини), Лев Дроздовський (1869 – 1951 рр., народився у Деражні Подільської губернії), Сергій Дядюша (1870 – 1933 рр., народився у Полтаві), Василь Кирей (1879 – 1942 рр., народився у Батурині Чернігівської губернії), Порфирій Кислий (1874 – 1960 рр., родом з Кубані), Віктор Клименко (1875 – 1920 рр., народився у Полтаві), Василь Кованько (1871–? р., родом з Полтавщини), Микола Купчинський (1870 –? р., родом з Полтавщини), Ілля Мартинюк (1869 –? р., народився у Волинській губернії), Антін Масляний (1865 – 1929 рр., народився в Охтирському повіті Харківської губернії), Микола Остряньський (1867 – 1941 рр., народився у Конотопі Чернігівської губернії), Костянтин Присовський (1878 – 1966 рр., народився у Києві), Ішполіт Свірчевський (1874 – 1920 рр., народився у Полтаві), Володимир Сінклер (1879 – 1946 рр., народився в Узбекистані в сім'ї дворянина англійського походження, мати – українка), Павло Стефанович-Стасенко (1869 –? р., родом з Чернігівщини), Іван Феденяк-Білинський (1861 – 1920 рр., походив із Півдня України), Микола Чуйкевич (1874 – 1960 рр., родом з Чернігівщини) [18; 21; 23; 33] та ін.

Висновки. Проведений аналіз переконливо свідчить про значну роль полководців-українців в бойовій діяльності сухопутних військ Російської імперії на фронтах Першої світової війни. Українські офіцери повною мірою виявили високий вишкіл і морально-бойові якості в ході воєнних операцій, учасниками яких вони були. Набутий практичний бойовий досвід, зразки мужності і героїзму української військової еліти мали важливе значення для військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів українських збройних сил.

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 653. – арк. 34 – 55, 93а.

2. ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 37: Загальний список старшин Генштабу складений 21.11.1918. – арк. 40 зв. – 41, 48 зв. – 49.

3. ЦДАВО України. – Ф. 4007: Особистий фонд Шаповала М.Ю. (27 справ).

4. *Безручко Марко Данилович* // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Безручко_Марко_Данилович; http://galinfo.com.ua/media/gallery/full/b/e/bezruchko_1.jpeg

5. *Безсмертний-Анзіміров А.* Микола Сціборський / Андрій Безсмертний-Анзіміров // Всеукраїнська газета «День»: «Україна Incognita». – 2015. – 29 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/mikola-scziborskij.html>

6. *Безсмертний-Анзіміров А.* Павло Шандрук / Андрій Безсмертний-Анзіміров // Всеукраїнська газета «День»: «Україна Incognita». – 2015. – 28 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/pavlo-shandruk.html>

7. *Божко О.* Генерал-хорунжий Дієвої армії УНР. Невідома автобіографія Ю. Тютюнника / О. Божко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 1998. – Ч. 1/2. – С. 24–56; *Коваль Р.* День в історії – народився генерал Юрій Тютюнник / Роман Коваль // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 20 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/den_v_istorii_narodyvsya_general_yuriy_tutyunnyk_257950.html

8. *Буравченков А.* Офіцерський корпус російської армії напередодні Першої світової війни / А. Буравченков // Історичний журнал. – 2009. – № 5. – С. 18 – 33; *Мягкий І.М.* Участь українців у Першій світовій війні 1914-1918 рр. (за документами ЦДАВО України) / І.М. Мягкий // Архіви України. – 2014. – № 4–5. – С. 51 – 60.

9. *Бурский П.Д.* Война прежде и теперь. Сравнительный очерк войны 100 лет назад и современной великой войны / П.Д. Бурский. – М. : Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1916. – 50 с.

10. В обличчю пам'яті борців // Літопис Червоної Калини (Львів). – 1932. – Ч. 4. – С. 22.

11. Военный энциклопедический словарь: в 2 т. / Ред. А.П. Горкин [и др.]; М-во обороны РФ, Ин-т военной истории. – М. : Большая Российская энциклопедия; Рипол Классик. – 2001. – Т. 2. – 814 с.

12. Вояки своєму генералові // Український Комбатант (Мюнхен). – 1962. – Ч. 8. – С. 21–24.

13. Георгіївська зброя // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Георгіївська зброя](https://uk.wikipedia.org/wiki/Георгіївська_зброя)

14. *Герей В.* Іван Ремболович: військовий дух / Василь Герей // Суспільно-історичний, науково-популярний інформаційний ресурс «На скрижалях». – 2016. – 30 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://na-skrizhalyah.blogspot.com/2016/03/blog-post_43.html

15. День в історії – народився отаман Іларіон Завгородній // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 16 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://galinfo.com.ua/news/den_v_istorii_narodyvsya_otaman_ilarion_zavgorodniy_254862.html

16. Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К. : Генеза, 2001. – 1136 с.

17. *Забарило Ю.П.* Из Залізною Дивізією – за Українську Державу. Історія життя полковника Армії УНР Павла Забарила / Юрій Забарило; редактор Ярослав Сватко. – Львів : Галицька Видавнича спілка, 2007. – 32 с.

18. *Залесский К.А.* Кто был кто в Первой мировой войне. Биографический энциклопедический словарь / К.А. Залесский. – М. : АСТ; Астрель, 2003. – 894 с.

19. *Коваль Р.* 130 років від дня народження генерала Удовиченка / Роман Коваль // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 20 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://galinfo.com.ua/news/130_rokiv_vid_dnya_narodzhennya_generala_udovychenk_252674.html

20. *Коваль Р.* День в історії – народився отаман Блакитний – Кость Пестушко / Роман Коваль // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 10 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://galinfo.com.ua/news/den_v_istorii_narodyvsya_otaman_blakytny_u_k_pestushko_251875.html

21. *Коляничук О.М.* Генералітет українських визвольних змагань. Біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ ст. / О.М. Коляничук, М.Р. Литвин, К.С. Науменко. – Львів :

Ін-т українознавства, 1995. – 283 с.; *Волков С.В.* Генералитет Российской империи. Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II. В 2-х т. / С.В. Волков. – М. : Центрполиграф, 2010. – Т. 1. А–К. – 760 с.; Т. 2. Л–Я. – 832 с.; *Волков С.В.* Генералы и штаб-офицеры русской армии. Опыт мартиролога. В 2 кн. / С.В. Волков. – М. : ФИВ, 2012. – 1464 с.; *Грицай Н.* Малороссийские офицеры и генералы Вооруженных сил Юга России / Н. Грицай // Интернет-сайт общественно-исторического клуба «Белая Россия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://belrussia.ru/page-id-138.html>; Генералитет российской императорской армии и флота. Интернет-сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusgeneral.ru/index.html>; Герои Великой войны. 1914-1918 / Сост. Т. Ильина. – М. : Кучково поле, 2014. – 504 с.; Русская армия в Великой войне. Интернет-проект // Картоотека проекта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.grwar.ru/persons/persons.html>

22. *Кордуба Ф.* Генерал-полковник Микола Капустянський / Ф. Кордуба // Вісті Комбатанта (Торонто-Нью-Йорк). – 1969. – Ч. 3–4 (40–41). – С. 16–20; ЗАСЦЬ В. 5 лютого народився генерал Микола Капустянський / *Василь Заець* // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 05 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/5_lyutogo_narodyvsya_general_mykola_kapustyanskyu_251403.html

23. *Литвин М.Р.* Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали та адмірали / М.Р. Литвин, К.С. Науменко; Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. – Львів; Харків: Вид-во «Сага», 2007. – 244 с.

24. *Манько М.* Наш генерал Володимир Сальський / Микола Манько // Острозька громадсько-політична газета «Замкова гора». – 2015. – 03 жовтня. – № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zamkova.at.ua/news/nash_general_volodimir_salskij/2015-11-15-3475

25. На честь історичної постаті часів Петлюри, що похована у Тернополі, пропонують назвати вулицю міста // Новинний портал «За Збручем». – 2017. – 22 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zz.te.ua/na-chest-istorychnoji-postati-chasiv-petlyury-scho-pohovana-u-ternopoli-proponuyut-nazvaty-vulytsyu-mista/>

26. *Омельянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917-1920): Документально-художнє видання / Упоряд. М. Ковальчук. – К. : Темпора, 2007. – 608 с.

27. Папакін А.Г. Матеріали до біографії Олександра Осецького (за документами Національного архіву Республіки Білорусь) / А.Г. Папакін // Архіви України. – 2011. – № 5 (275). – С. 113–124.

28. Садовський М. Микола Юнаків. Генерального Штабу Генерал-Полковник Армії УНР / Михайло Садовський // Вісті Комбатанта (Торонто-Нью-Йорк). – 1971. – Ч. 3–4 (53–54). – С. 38–44.

29. Сергійчук В. Високий дух і трагедія українського генералітету / В. Сергійчук // Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. Ч. 1: Бібліографічно-довідкова; післямова В. Сергійчука. – К. : Тираж. центр УРП, 1995. – С. 254–255.

30. Серета М. Сторінка з історії визвольної боротьби (Памяти генералів Гандзюка і Сафоніва) / Михайло Серета // Літопис Червоної Калини (Львів). – 1931. – Ч. 11. – С. 15–17.

31. Сідак В. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Наук. вид. / В. Сідак, Т. Осташко, Т. Вронська. – К. : Темпора, 2009. – 426 с.; Громенко С. То коли ж Болбочан визволив Крим? Хронологія українського походу на півострів / Сергій Громенко // Науково-популярний проект «ЛікБез. Історичний фронт». – 2017. – 22 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://likbez.org.ua/ua/takogda-zhe-bolbochan-osvobodil-krym.html>

32. Суряев В.Н. Офицеры Русской Императорской армии. 1900-1917 / В.Н. Суряев. – М.: Русская панорама; Русское историческое общество, 2012. – 288 с.; Волков С.В. Офицеры российской гвардии: Опыт мартиролога / С.В. Волков. – М.: Русский путь, 2002. – 568 с.; Волков С.В. Офицеры армейской кавалерии: Опыт мартиролога / С.В. Волков. – М. : Русский путь, 2004. – 623 с.; Волков С.В. Офицеры российской артиллерии: Опыт мартиролога / С.В. Волков. – М. : Русский путь, 2011. – 776 с.

33. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): наук. вид. / Ярослав Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.

34. У Хусті розтросили могилу полковника Армії УНР Миколи Аркаса // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 01 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/u_husti_roztroshchyly_mogylu_polkovnyka_armii_unr_mykoly_arkasa_256420.html

35. Цього дня народився генерал УПА – Леонід Ступницький // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 2017. – 29 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/tsogo_dnya_narodyvsya_general_upa_leonid_stupnytskyu_260783.html

36. *Шевченко О.* І стали вони на розстріл, ніби приймали парад козаків... / Олег Шевченко // Україна молода. – 2008. – 30 січня. – № 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1093/196/39113/>

37. *Шереметьєв О.Є.* Військова слава України: XVIII – поч. XX ст. / О.Є. Шереметьєв, Я.Ю. Тинченко, І.Т. Жук. – К.: Майстерня книги, 2005. – 140 с.; Українське військо у XX – XXI ст. Інтернет-портал // Командири українського війська

38. *Ткачук П.П.* Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. / П.П. Ткачук – Львів: ЛІСВ, 2000. – 311 с.

Надійшла до редколегії 28.08.2017 р.

Рецензент: *В.Є. Голубко*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичного краєзнавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Tkachuk Pavlo, Lozynskyi Andrii

UKRAINIAN COMMANDING OFFICERS LEADING THE ARMED FORCES OF RUSSIAN EMPIRE DURING THE FIRST WORLD WAR

The suggested study deals with the clarification of the role of Ukrainian commanding officers during hostilities on the fronts during the First World War (1914–1918). This period, which is relatively short in chronological terms, is full of examples of courage and heroism shown by Ukrainian officers. The peculiarities of their activity in the course of fighting between Russian and Austro-German armies are determined. The importance of military commanders' experience for military-patriotic education of future officers of the Ukrainian Armed Forces is emphasized.

Keywords: Ukrainian officers, commanding officers, The First World War, Armed Forces of Russian Empire, hostilities on the fronts, contribution of Ukrainian officers during the war, examples of courage and heroism of Ukrainian military elite.